

روایتی از بزرگترین و کهن ترین مسجد جامع کشور؛

شکوه جاودانه عتیق

از تاریخ نگاشته شده بر صفحه های کتاب چهار فصل قزوین عبور می کنیم. آنچه در این میان برای ما به یادگار مانده بناهایی است که با خشت فرهنگ و هنر مردمان قدیم ساخته و در گذر عمر حفظ و نگهداری شده است. هر کوی این شهر نشان از فرهنگ، هنر و مذهب مردمان آن دارد که می توان آن را در میان بناهای تاریخی این شهر نظاره گر بود. مساجد یکی از مهم ترین بناهایی هستند که در این شهر به لحاظ فرهنگی دینی و مذهبی مردمان آن مورد توجه قرار گرفته است. هر آنچه از زیبایی، شکوه و جلال مساجد مختلف تاریخی قزوین بگوئیم کم است؛ چرا که این زیبایی و عظمت در کلام نمی گنجد. از مسجد النبی(ص) و مسجد-مدرسه صالحیه عبور کردیم و اکنون به مسجد عتیق یا همان مسجد جامع قزوین رسیدیم. مسجدی که نه تنها یک مسجد بزرگ است برای برپایی نماز جماعت، بلکه یک جایگاه مناسب فرهنگی و یک بنای بی بدیل گردشگری نیز به شمار می رود. فضایی که مجموعه کاملی از چند عنصر فرهنگی، مذهبی و گردشگری است و برای گذراندن ساعاتی خوش جای مناسبی است.

زهرا فسالنجی

● کهن ترین مسجد جامع ایران

ایسن بار قرار است، از کهن ترین مسجد جامع ایران و یکی از بزرگترین مساجد کشور برایتان بگوئیم. جایی که به نام های مختلف شناخته می شود. مسجد یا مزگت جامع قزوین که یکی از بناهای زیبای تاریخی قزوین است. بنای نخست آن بر روی آتشکده هایی از دوران ساسانیان ساخته شده است.

مسجد جامع عتیق یا مسجد جامع کبیر از بزرگترین و کهن ترین مسجد جامع ایران است که بر پایه گزارش های موجود این سازه در روند اسلامی سازی کشور به یک مسجد بزرگ و بی بدیل تبدیل شده است. از آن جایی که این بنا در گذشته آتشکده بوده، هم اکنون نیز بیشتر بخش های آتشکده در ایوان جنوبی آن موجود است. این مسجد به شیوه چهار ایوانی ساخته شده است ک نماد سازه های آتشکده در ایران باستان است.

اگر به تاریخچه بنا شدن آن پردازیم نتایجی به دست می آید که نشان از آن دارد، این سازه به فرمان هارون الرشید و به سال ۱۹۲ هجری ساخته شده است. در یورش مغولان به قزوین و از آن جا که مهم ترین مسجد شهر بود، بخشی از آن از جمله ایوان جنوبی تخریب؛ ولی در دوره های پسین بازسازی شده است. این بنا مجموعه ای از معماری های متنوع در دوره های مختلف است. دیرینه ترین بخش آن سده دوم اسلام می باشد و ایوان ها در دوره صفوی بازسازی شده؛ ولی ایوان شرقی در دوره قاجار بازسازی شده است. ساخت مقصوره خمارتاشی در کنج جنوبی مسجد به دستور امیر خمار تاش ابن عبدالله عمادی، وزیر سلطان ملکشاه سلجوقی به سال ۵۰۰ هجری قمری انجام شد. کتیبه هایی به پنج ردیف نیز به خط کوفی گلدار، نسخ و ثلث در این مکان دیده می شود.

مسجد جامع عتیق که بی شک یکی از مقدس ترین مکان های شهر قزوین به شمار می رود، با مساحت حدود سه هزار و ۵۰۰ متر مربع از چهار درب ورودی صحن تشکیل و برای هر کدام یک ایوان بزرگ ساخت شده است. صحن ها به همراه گنبد و مناره ها از نمونه های بسیار زیبای معماری اسلامی و سنتی ایران به شمار می رود. اگرچه در سال های اخیر این مناره های زیبا مورد بی مهری قرار گرفته و چندی پیش خبر آتش سوزی در یکی از این مناره ها به یکی از دلخراش ترین خبرهای قزوین تبدیل شد. البته بازسازی آن نیز همچنان در حال انجام است.

سیک معماری ایرانی- اسلامی یکی از مهم ترین سبک های معماری در دوران مختلف به شمار می رود که این مسجد نیز از آن بی بهره نبوده است. سبک معماری این مسجد مربوط به دوره سلجوقی و صفوی بوده و به باقی بناهای ساخته شده در این دوران تشابه زیادی دارد.

این مسجد در قرن هفتم درب های ورودی متعددی داشته است که در کتاب «التدوین فی اخبار قزوین» تألیف عبدالکریم رافعی از آن ها یاد شده است. در حال حاضر مسجد دو ورودی دارد. ورودی اصلی در مشرق و ورودی فرعی در شمال غرب ساختمان قرار گرفته است.

ورودی اصلی سردر بی باشکوه دارد که سازنده آن شناخته شده نیست، اما بر اساس کتیبه های موجود در سال ۱۱۹۱ قمری توسط فردی به نام «محمدصادق» از اهالی قزوین مرمت شده است و بار دیگر نیز در سال ۱۲۵۱ قمری توسط علی نقی میرزا پسر فتحعلی شاه که در آن هنگام فرمانروای قزوین بود، مرمت شد. آخرین بار نیز در سال ۱۳۵۳ قمری، حاج مهدی معمار قزوینی سردرب و هشتی آن را تغییراتی داده و با آجر تراش بازسازی کرده است.

پس از ورودی اصلی حیاطی باریک واقع شده که عرض آن بیست متر و در شمال و جنوب

آن حجره هایی ساخته بودند که تا پیش از دوران معاصر، مسکن فقرا و بیماران بود و در دوره پهلوی حجره ها را مسدود کردند. این حیاط احتمالاً بازمانده مدرسه ای قدیمی است. در انتهای این حیاط، دربی دیگر قرار دارد که به حیاط بزرگ مسجد راه دارد. بزرگترین ایوان مسجد، ایوان جنوبی آن است که از لحاظ عظمت و اسلوب ساختمان و تزئینات یکی از شاهکارهای معماری ایران- اسلامی شمرده می شود. بانی این ایوان شاه عباس دوم پادشاه صفوی است که در سال ۱۰۶۹ به پایان رسید. ایوان شمالی با دو مناره بلند که در طرفین آن قرار دارد و با کاشی های رنگانگ مزین است، به احتمال قوی از بناهای شاه طهماسب صفوی است؛ اما در گذر زمان کتیبه آن از بین رفته و نمی توان در این زمینه با قطعیت اظهار نظر کرد. کاشی های این ایوان و مناره ها به مرور زمان ریخته و از میان رفته بود تا آنکه در بین سال های ۱۳۱۲-۱۳۱۳ قمری به دستور علی اصغر اتابک توسط سعدالسلطنه، حاکم وقت قزوین، مرمت شد.

طاق جعفری یا مقصوره خمارتاشی پشت ایوان جنوبی قرار دارد که کار ساختمان آن در شوال ۵۰۰ قمری به دستور امیرزاهد خمارتاش بن عبدالله عمادی آغاز شد و در رجب سال ۵۰۹ به پایان یافت. روسازی این گنبد از کاشی لاجوردی است و توسط سعدالسلطنه انجام شده است. در مرکز دیوار جنوبی مقصوره، محرابی است که از سنگ های مرمر صیقلی و شفاف بنا شده و با کاشی های رنگارنگ زینت یافته است. قطعه مرمری که مرکز محراب قرار دارد، نازک و شفاف است؛ به طوری که تابش آفتاب از آن عبور و زیبایی اش رادوچندان می کند.

هریک از رواق های اطراف حیاط به نام امام جماعت و پیشنمازی که زمانی در آن جا نماز می خوانده معروف شده است. رواق های شرقی از همه باریک تر و رواق های جنوبی از رواق های

دیگر بزرگتر و وسیع تر است.

در بین رواق های جنوبی دو صفه موجود است که یسه یکی به نام «طاق هارونی» شهرت دارد و بنای آن منسوب به هارون الرشید است. صفه دیگر، طاق احمدیه یا طاق حلاج است. رواقی که در مغرب ایوان جنوبی است. یکی دیگر از مهم ترین جاذبه های گردشگری این بنا سردآب یا زیرزمین آن است که در تابستان اقامه نماز جماعت و مجلس وعظ در آن منعقد می شد، سعدالسلطنه حکمران قزوین به هزینه و دستور علی اصغرخان اتابک در سال آخر سلطنت ناصرالدین شاه آن را بنا کرده است.

این سردآب یکی از شاهکارهای دینی قزوین است که اکنون به یک موزه زیبا تبدیل شده است. گرداگرد آن فروشگاه های جذاب سفال است که گردشگران می توانند ضمن بازدید از این فروشگاه ها به خرید این سفال ها بپردازند. هوای خنک و مطلوب این زیرزمین در تابستان حال و هوای بسیار دلچسبی دارد که می تواند فضایی برای تازه شدن روح و جان گردشگران باشد.

با استناد به وجود این سردآب، قدمت بنای مسجد و فضای آن می توان از مسجد جامع عتیق به عنوان یک مجموعه کامل گردشگری یاد کرد. گردشگرانی که به معماری، تاریخ و مذهب علاقه مند هستند می توانند از این مسجد زیبا و با شکوه دیدن کنند.

یکی دیگر از زیبایی های این مسجد حوض بزرگی است که در میان حیاط واقع شده و هم طراوت بخش این فضا است و هم برای وضو از آن استفاده می شود. درختانی بلند و تنومند با سن و سال زیاد که شکوه آن را دوچندان کرده است. میان حوض و ایوان شرقی در حیاط مسجد آبخوره ای است با ۱۰ پله، که برای رسیدن به قنات خمارتاش باید از این پله ها پایین رفت. در اینجا آب قنات از وسط آبخوره می گذرد و به طرف جنوب شهر می رسد و بیرون دروازه شاهزاده حسین(ع)

آفتابی می شود.

مساجد در فرهنگ اسلامی ایران همیشه جایگاه والایی داشته اند. برای همین هم هست که در سفر به شهرهای ایران مساجد زیبای را پیدا می کنید که در نهایت زیبایی و عظمت ساخته شده اند تا به خوبی نشانگر فرهنگ و تاریخ این سرزمین باشند. قزوین هم به عنوان یک شهر مذهبی با مردمانی معتقد از این موضوع مستثنی نبوده است. در قزوین مساجد مختلفی وجود دارد که نه تنها مکانی برای عبادت و انجام فرایض دینی مردم است؛ بلکه با قدمتی که دارد امروز به یک جاذبه تاریخی هم تبدیل شده است. مسجد جامع قزوین که با قدمت طولانی و معماری تماشایی یکی از بهترین مساجد ایران به شمار می رود، دو موزه تاریخی موزه سنگ و سفال و موزه دریاچه ها نیز در این بنای تاریخی وجود دارد و پذیرای علاقه مندان است.

